

ШТРИХИ

Ярема КРАВЕЦЬ

УКРАЇНІКА ФЕДОРА ВОВКА НА СТОРІНКАХ БЕЛЬГІЙСЬКОГО ФОЛЬКЛОРНОГО ЖУРНАЛУ «REVUE DES TRADITIONS POPULAIRES»

Життєвий шлях і наукова діяльність видатного українського вченого-енциклопедиста, антрополога Федора Вовка (1847—1918) висвітлено в декількох публікаціях на сторінках українських періодичних видань (див.: [1; 4]).

У статті, надрукованій 1967 р. в «Українському історичному журналі», говорилося, зокрема, про еміграційну діяльність ученого, котрий за кордоном студіював анатомічну антропологію й порівняльну етнографію, проходив школу провідних західних фахівців й «одночасно працює над розробкою питань української антропології, етнології, передісторії» [4, 124].

І трохи далі автори зазначали, що Ф. Вовк, незважаючи на вимушену відірваність од батьківщини, «продовжує дослідження минулого й сучасного українського народу, <...> постійно подає відомості про наслідки науково-дослідної роботи на Україні» [4, 124].

Доробок цього науковця висвітлено також у монографіях історика та етнолога Оксани Франко — «Федір Вовк» (1997, Нью-Йорк) та «Федір Вовк — вчений і громадський діяч» (2001, Київ).

Два некрологи пам'яті Ф. Вовка друкувалися 1918 р. й належали відповідно Михайлові Грушевському та Петрові Стебницькому. Особливий аспект наукової діяльності Ф. Вовка втілюється в його українознавчих статтях на сторінках авторитетного бельгійського фольклорного журналу «Revue des traditions populaires». Ці дописи — одна із цікавих ланок понад півторастолітньої історії українсько-бельгійських літературних взаємин.

У некролозі, надрукованому в журналі «Україна» (1918, кн. 1—2), науковому трьохмісячнику українознавства, М. Грушевський писав:

«Між утратами, якими записавсь отсей рік в історії нашого життя, особливо болюча, невіджалувана для нашої науки була страта заслуженого нашого антрополога й археолога Федора Кіндратовича Вовка. Лиха доля вирвала його, саме коли здійснялась його мрія — дістатись на Україну й на ґрунті послужити культурному відродженню її. І дійсно, від моменту[,] коли починалось наше культурне й наукове будівництво, потреба його присутности відчувалась живо — тим живійше, чим більш розвивалось і поглиблювалось воно. По різних питанням, в різних галузях нашої культурної роботи його досвід, обізнанне, ерудиція були особливо потрібні тепер — те[,] що міг він дати по деяким справам, не може дати ніхто. Бо в них він бував часто не тільки першим, але й єдиним» [2, 1].

Перебуваючи з 1879 по 1905 рр. в еміграції у Франції й у Швейцарії, учений опублікував низку статей французькою мовою, особливо стосовно різних обрядів в Україні, похоронних звичаїв, побратимства на сторінках бельгійського часопису «Mélusine» та у згаданому вище фольклористичному журналі.

Ф. Вовк, як розповідає М. Грушевський, потрапивши за кордон, «узброївся ресурсами європейської науки з різних галузей її, опинившись в огнищі світової наукової роботи, ставши перед лицем європейської культури <...>» [2, 5]. Під впливом В. Антоновича, а також і М. Драгоманова «віддається етнографічним студіям» [2, 5], які поглиблює історичними й етнографічними пошуками в Румунії та Болгарії. Емігрант-інтелектуал «служив джерелом всяких інформацій для французьких етнологів і фольклористів щодо української та російської етнології й археології і навпаки[,] старавсь популяризувати в українських кругах нові здобутки, нові методи французької антропології, котру високо цинив і напрямів і методів котрої тримавсь» [2, 6].

У цьому некролозі згадано про співпрацю дослідника з Науковим товариством імени Шевченка, де він організував видавництво, присвячене етнології та археології, надрукував кілька випусків «Матеріалів до української етнології». Особисті контакти відомого історика з Ф. Вовком почалися в Парижі 1903 р., куди М. Грушевський приїхав на пропозицію старшого колеги прочитати короткий курс історії України.

Особливо значною була робота Ф. Вовка над енциклопедією українознавства; її проєкт виник у петербурзькій українській громаді та був зреалізований під назвою «Украинский народъ въ его прошломъ и настоящемъ». Під час Першої світової війни, зазначив М. Грушевський, учений передав до друку два огляди — «Антропологические особенности украинского народа» й «Этнографические особенности украинского народа», що «мали служити вихідною точкою для дальших студій і самого покійного і молодших поколінь дослідників» [2, 9].

Тяжкі умови еміграційного життя, постійні нестатки підірвали здоров'я вченого; особливо шкідливим був петербурзький клімат; це виявилось «для нього погибельним в такому пізнім віку; кожна зима звичайно стала приносити йому недугу, він все більше знемагав і тратив сили. Робив заходи, щоб перенестися на Україну, але несприятливі обставини не давали тому змоги, і коли нарешті він рушив на Україну — нещаслива пригода перервала його життя в дорозі, не давши змоги на останку послужити науці й культурі відродженої України у неї дома» [2, 9—10].

З 1887 р. розпочалося інтенсивне листування між І. Франком і Ф. Вовком; кореспонденти активно обговорювали різні видавничі проекти, зокрема роботу над словником Otto, для якого вчений-емігрант писав статті про історика В. Антоновича, Україну, козацтво, Б. Хмельницького, Т. Шевченка. І. Франко високо цінував Ф. Вовка як «визначного українського письменника, етнографа, знавця наддунайських країн (Румунії та Болгарії)» [5: 49, 162]. Ф. Вовк був для І. Франка надійним постачальником бібліографічних заміток «про нові книжки французькі, головню цікавіші белетристичні, етнографічні, історико-літературні і історико-релігійні» [5: 49, 177]. В одному з листів І. Франко просив адресата надіслати, зокрема, часопис «*Revue des traditions populaires*», в якому той помістив некролог про Михайла Драгоманова одразу після смерті українського професора.

Першим з українознавчих дописів Ф. Вовка в бельгійському фольклористичному журналі був некролог пам'яті мовознавця О. Потебні, надрукований у № 1 за 1892 р. У ньому зазначено: «29 листопада (11 грудня) 1891 року помер у Харкові у віці 58 років (насправді — 56 років. — Я. К.) один із найвидатніших європейських учених Олександр Опанасович (Alexandre Afanassiévitch) Потебня, професор Харківського університету й голова місцевого історико-філологічного товариства» [6, 59]. Розповівши про професійне зростання дослідника, який під впливом фольклориста й українського патріота М. Неговського відмовився од юридичної кар'єри і присвятився філологічним студіям, автор некролога згадав про одну з перших праць Потебні «О некоторых символах в славянской народной поэзии» (1860). Ученому належить, писав Ф. Вовк, понад п'ятдесят монографій, серед яких низка праць, присвячених українським прислів'ям та міфології. Ф. Вовк зазначав: «Та найвидатнішою його працею в галузі фольклору є, безперечно, “Объяснения малорусских и сродных народных песен” (1883—1887). Це справжній *vade mecum* (путівник. — Я. К.) кожного слов'янського фольклориста, праця, яка вражає глибокою ерудицією та багатством інформації» [9, 60]. Говорячи про О. Потебню не тільки як видатного філолога, а й дуже здібного професора, котрий зумів створити цілу школу учнів, автор некролога наголошував на тому, що це була людина тверда, непохитна й дуже незалежна у своїх політичних і наукових поглядах. «Цей учений

мав відвагу вибрати об'єктом своїх досліджень мову й усну літературу своєї країни України, що не дуже заохочували офіційні кола Росії, де, як знаємо, відомим імператорським указом від 1876 року українська мова була заборонена в освіті та літературі» [6, 60]. О. Потебня завжди був палким прихильником академічної свободи й університетського права. Більшість його праць, інформував український фольклорист, надруковані у виданні «Филологический вестник» та «Archiv für slawische Philologie» В. Ягича.

Цікава сторінка творчих взаємин Ф. Вовка з І. Франком — відгук українського етнографа в № 3—4 «Revue des traditions populaires» за березень-квітень 1894 р. на вихід першого номера журналу «Жите і слово»: «З великим задоволенням ми можемо сповістити про появу нового журналу, який щойно збагатив українську літературу. Хоча й не присвячений повністю фольклорові, уже своїм першим виданням він містить речі дуже дотичні до наших студій» [8, 226]. Автор рецензії наголосив на особливо вдалому використанні портрета М. Драгоманова, а також на тому, що видавці надали читачам можливість ознайомитися з біографією українського вченого. «Видання зроблене дбайливо і грамотно, і нам залишається тільки побажати нашому новому побратимові гарного успіху», — такими словами Ф. Вовк завершував свій допис [8, 227].

Ще одну країнознавчу рецензію дослідник помістив 1897 р. в № 2 того ж таки журналу, розповідаючи про двотомний збірник Бориса Грінченка «Етнографические материалы», виданий у Чернігові й датований 1895—1896 рр.: «Майже рік тому <...> ми якраз тут писали, що багатства українського фольклору ще далеко не вичерпані <...>. Тут ще раз повторюємо ці слова, повідомляючи про надзвичайно багату й дуже гарно складену публікацію добродія Грінченка» [7, 227].

На наступній сторінці Ф. Вовк презентував українського колегу, зазначаючи, що той «вельми знаний в українській літературі як письменник великого таланту». Добре обізнаний у мові й народному житті України, Б. Грінченко, на думку рецензента, «зробить важливі послуги етнографії та фольклорові своєї батьківщини. Сподіваючись на це, нам залишається лише привітати автора з таким яскравим початком».

Некролог «М. Драгоманов», надрукований у № 7 журналу за 1895 р., — це виклад важливіших етапів життя й наукової діяльності видатного українця. Ф. Вовк, авторитетний етнограф і фольклорист, плідно працював із політичним вигнанцем-інтелектуалом, добре знав його праці.

Подавши розлогу інформацію про життєвий шлях цієї непересічної постаті (навчання в Гадячі, у Полтавській гімназії, у Київському університеті, вимушена еміграція до Женеви, посада професора історії у Вищій школі Софії), Ф. Вовк писав: «Не місце тут і в цей час давати оцінку політичній діяльності М. Драгоманова, однак ця діяльність була завжди щільно пов'язана з його науковими роботами (*travaux scientifiques*), осо-

бливо в галузі фольклору. Захищаючи політичні права своєї батьківщини, працюючи для її національного відродження і для справи федералістської демократії, він не міг залишатися байдужим до самого народу, його життя і його особливостей. Це були епічні пісні, чи радше історичні, які першими привернули його увагу; він поділяв роботу із професором В. Антоновичем, котрому припав тягар (*qui s'était chargé*) історичного пояснення цих пісень. Добірка цих пісень “Исторические песни малорусского народа”, яку опублікували два науковці в Києві в 1874—1875 рр., була першим твором цього жанру не лише в Україні, а й у всіх слов'янських країнах» [9, 430].

Ф. Вовк звернув увагу на те, що дуже ретельно зібрані матеріали видання, із ґрунтовною критичною основою, супроводжуються «всіма можливими варіантами й дуже ерудованими поясненнями» [9, 430—431].

Дальша розповідь стосувалася видавничої справи М. Драгоманова в Женеві (двотомник «Політичні пісні українського народу з XVIII—XIX ст.»; «Нові українські пісні про громадські справи. 1764—1880 рр.»), активної роботи в російському імператорському географічному товаристві, де він брав особливо діяльну участь, зокрема редагував легенди, записи народних традицій та інші фольклорні документи, що «масово надходили до цього товариства й викликали справжній етнографічний рух у цілій країні» [9, 431]. 1876 р. з'являється добірка «Оповідання й народні традиції Малоросії», яка визначила напрям його подальших студій. Ф. Вовк писав: «Зібравши справді незвичайну бібліотеку традиційних, латинських і грецьких малознаних творів, володіючи майже всіма європейськими мовами й наріччями, наділений винятковою пам'яттю, завжди орієнтуючись у науці, він особливо взявся вивчати легенди і традиції свого краю, а також інших слов'янських країн, публікуючи їх у різних журналах. <...> Ґастон Парі не раз звертав увагу Академії надписів і красного письменства в Парижі на ці дуже докладні та глибокі дослідження» [9, 431].

Ф. Вовк знайомив читачів журналу з важливими слов'янознавчими працями, які М. Драгоманов упродовж 1889—1893 рр. друкував у Болгарії, а також згадав багато статей ученого в таких журналах, як «Revue des traditions populaires», «Mélusine», «La Tradition», «The Athenaeum» «The Folklore». Автор некролога писав: «... усі ці праці вирізняються неабиякою ерудицією й дуже чітким застосуванням наукових методів <...>. Можна сказати без перебільшення, що саме він відкрив для Західної Європи джерело народних традицій України, Болгарії тощо. А ще більшою є важливість його робіт для його рідного краю. Українські етнографи й фольклористи Рудченко, Чубинський, Манжура, Іванов та інші збрали й упорядкували дуже вагому кількість народних традицій, але саме він почав науково вивчати їх і впровадив у ці студії усе те, що було вже зроблене в європейській науці» [9, 431—432].

На завершення некролога Ф. Вовк помістив такі підсумкові сентенції:
— М. Драгоманов був першим, хто виявив східні, болгарські та літературні елементи в легендах свого краю і вказав шляхи їхньої міграції;
— саме він мав великий вплив на молодшу генерацію дослідників в Україні й Болгарії, котрі були просвітлені його працями, а, отже, мусили наслідувати його приклад;
— разом із В. Антоновичем він був першим, хто мав відвагу визнати й засвідчити фальшивість деяких творів, що подавалися в усіх добірках як народні пісні.

І далі вказував: «Дослідження фольклору у цих двох країнах (в Україні й Болгарії. — Я. К.) не може обмежуватися безсистемним нагромадженням документів, відсутністю критики, так само як і стара методика має уступити місце новим методам дослідження — методам точнішим і науковішим. Утрата, яку наука України зазнала в особі Михайла Драгоманова, дуже велика, і ми думаємо також, що вона буде відчутна для тих науковців Західної Європи, які вивчають слов'янські традиції» [9, 432].

1897 року в т. XII спареного квітнево-травневого номера того ж журналу Ф. Вовк помістив у розділі «Nécrologie» ще одне пропам'ятне слово: «Газети сповіщають нам про смерть Пантелеймона Куліша (у тексті — Pantaléon Koulich. — Я. К.), одного з найдавніших, найкращих традиціоналістів України» [10, 281].

Зупинившись на важливіших сторінках життя письменника, зокрема навчанні в Київському університеті, дослідник ізгадав про сплановане стажування П. Куліша за кордоном, яке було скасовано через арешт і закиди щодо його тісних зв'язків із «гуртком українських патріотів, члени якого Костомаров, Шевченко, Савич та інші звинувачувались у федералістських республіканських аспіраціях» [10, 281].

Далі український фольклорист розповідав про опублікування «Записок о Южной Руси» — надзвичайно примітної добірки, «у якій він (Куліш. — Я. К.) зібрав значну кількість легенд, традицій, а особливо історичних пісень, що на той час ставали вже дуже рідкісними через зникнення старих українських кобзарів, котрі зберігали їх у своїй пам'яті» [10, 281].

Ф. Вовк інформував читачів про видавничу діяльність Пантелеймона Куліша — журнал «Основа», «у якому він також багато місця присвятив народним традиціям»; про історичні та літературні студії, де особливо важила полеміка. Автор некролога зазначив, що П. Куліш пізніше нічого більше про фольклор не писав. «Як добрий знавець мови своєї батьківщини, багато працював над українським словником і 1857 р. впровадив в українську літературу фонетичну орфографію, що її 1874 р. заборонив царський уряд» [10, 282].

На завершення некролога Ф. Вовк подав вартісні для французькомовного читача відомості про перекладацький доробок померлого:

«Окрім історичних праць і декількох романів він надрукував у Львові (Léopol) український переклад “П’ятикнижжя” (1869 р.). а у Відні — Євангелій і псалмів. Знаємо також його переклади Шекспіра й декількох інших авторів» [10, 282].

Варто згадати й докладний звіт у № 9 (т. XV) журналу за вересень 1900 р. про Міжнародний конгрес народних традицій, що відбувся 10—12 вересня 1900 р. Цікавим був список фольклорних товариств зі своїм представництвом:

— чехословацьке етнографічне товариство Праги (Т. Волков) (тобто Теодор Волков. — *Я. К.*);

— польське фольклорне товариство Лемберга (Львова. — *Я. К.*) — (панове Т. Волков і Зміградський);

— Наукове товариство імени Шевченка у Львові (Лемберг); Галичина (пан Т. Волков).

Нижче у звіті зазначено, що «добродій Т. Волков зачитав доповідь добродія Франка про “Традиціоналістський рух у Галичині”, а також доповідь доктора Охрімовича про “Сліди сільського комунізму в Галичині”».

Журнал «Revue des traditions populaires», заснований 1886 р., широко інформував про слов’янський фольклор загалом і український зокрема. Уже у вересневому та листопадовому номерах 1887 р. містилися українські християнські легенди Старого Завіту в перекладах бельгійського професора Ежена Енса; у серпневому номері за 1888 р. та січневому-лютневому номерах за 1889 р. подано українські християнські легенди Нового Завіту в перекладі того ж дослідника.

У подальших номерах журналу друкувалися студії Ф. Вовка про звичаї подорожей в Україні, сани в похоронних обрядах українців, рецензії на окремі його праці, як-от «Весільні звичаї та обряди», а також його переклади фольклорних зразків (напр., народна казка «Saint-Georges dans la légende de l’Ukraine» з етнографічного збірника «Чорноморські народні казки М. Дикарива» (Львів, 1896 р.).

Варто згадати ще й ту оцінку досліджень Ф. Вовка, яку дав громадський діяч, письменник і публіцист Петро Стебницький у некролозі «Професор Хведір Вовк», надрукованому у ч. 11 журналу «Книгарь. Літопис українського письменства» за липень 1918 р.: «...гірка і болюча смерть, бо взяла одного з найстаріших діячів нашого громадського життя і видатного представника української науки, від котрого ще багато можна було сподіватись послуг для України і її культури» [3, 617].

Автор коротко переповів важкий життєвий шлях становлення Ф. Вовка як дослідника, що «придбав своїм науковим працям європейське признание»; згадав про вимушену еміграцію внаслідок «тих утисків, що в 1876 році спинили на 30 літ весь нормальний хід української літературної і культурної роботи <...>»; про дослідницькі студії, задля яких учений «блукав по закордонній Україні, збираючи етнографічний

та фольклорний матеріал». П. Стебницький згадав, що Ф. Вовк разом із французьким географом Е. Реклю працював «над його знаменитими томами всесвітньої Географії, студював в Парижі антропологію, слухав лекції видатніших представників цієї — нової ще тоді — наукової галузі», а також «писав в французьких спеціальних виданнях розвідки з української етнографії» [3, 618]. Читаючи лекції з антропології в Петербурзькому університеті, працюючи в антропологічних комісіях, улаштовуючи етнографічні та антропологічні експедиції, учений, на думку автора некролога, хоч і не завершив обробку зібраного матеріалу, проте «мав змогу скласти дві цінні праці по антропології та етнографії українців для 2-го тому видання «Українській народъ въ его прошломъ и настоящемъ (1916 р.)» [3, 619].

«Улюбленою мрією останніх літ життя Ф. Вовка, — нагадував П. Стебницький, — було написати українською мовою строго наукову працю по українській етнографії, зо всіма тими деталями, додатками та ілюстраціями, які не могли з тих або інших причин увійти в видання “Українській народъ”. Але і ця праця залишилася після небіжчика, наскільки відомо, лиш в початковій стадії» [3, 621].

Розповідаючи про цього харизматичного науковця, який самовіддано служив національній культурі, варто повернутися до завершальних рядків згаданого некролога М. Грушевського: «Його праці розкидані по різних періодичних спеціальних виданнях, українських і закордонних, за небагатьма виїмками вже неприступні тепер. Обов'язок його учнів — видати їх в приступнім українським виданню. Їх не так багато, захід щодо до того не так великий, а треба се зробити зараз, коли ті праці мають значінне актуальне і можуть віддати велику прислугу в науковій роботі, а не чекати, поки за ними зістанеться тільки значінне історичне» [2, 10].

ЛІТЕРАТУРА

1. Горленко В. Вовк Федір Кіндратович // Укр. літературна енциклопедія: У 5 т. Київ: Гол. редакція Укр. рад. енциклопедії ім. М. П. Бажана, 1988. Т. 1. С. 340.
2. Грушевський М. Памяти Федора Вовка. † 29 червня 1918 р. // Україна. 1918. Кн. 1—2. С. 1—10.
3. Стебницький П. † Проф. Хведір Вовк // Книгарь. 1918. Ч. 11. С. 618—622.
4. Стельмах Г., Приходько М. Ф. К. Вовк (до 120-річчя з дня народження) // Укр. історичний журнал. 1967. № 3. С. 124—126.
5. Франко І. Збір. тв.: У 50 т. Київ: Наук. думка, 1976—1986.
6. *Volkov Th.* A. A. Potebnia // Revue des traditions populaires. 1892. Т. VI. № 1. P. 59—60.
7. *Volkov Th.* B.-D. Hrintchenko. Etnografitcheskіe materialy, etc., 2 vol. Tchernyov, 1895—1896 // Revue des traditions populaires. 1897. Т. XII. № 2. P. 123—124.
8. *V[olkov] T.* Jyttiі i slovo. // Revue des traditions populaires. 1894. Т. IX. № 3—4. P. 226—227.
9. *Volkov Th.* M. Dragomanov // Revue des traditions populaires. 1895. Т. X. № 7. P. 430—432.
10. *Volkov T.* P. A. Koulich // Revue des traditions populaires. 1897. Т. XII. № 4—5. P. 281—282.

Отримано 26 червня 2019 р.

м. Львів